

KRZYSZTOFORY

Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

39

Muzeum Krakowa

Kraków 2021

Recenzenci zeszytu 39 / Reviewers of Volume 39:

Marek Herma (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Dorota Folga-Januszewska (Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie), Marta Wardas-Lasoń (Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie), Piotr Majewski (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie), Krzysztof Mikulski (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), Krzysztof Mroczkowski (Uniwersytet Rzeszowski), Zdzisław Noga (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Adam Regiewicz (Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie), Jacek Salwiński (Muzeum Krakowa), Marcin Starzyński (Uniwersytet Jagielloński), Joanna Strzyżewska (Muzeum Krakowa), Joanna Torowska (Uniwersytet Jagielloński), Anna Ziębińska-Witek (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), Mariusz Wołos (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Agata Zachariasz (Politechnika Krakowska), Anna Zapalec (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Maria Zientara (Muzeum Krakowa), Jacek Zinkiewicz (Muzeum Krakowa)

Redaktor prowadzący / Commissioning editor: Anna Biedrzycka

Tłumaczenie na język angielski / Translation into English: Maria Piechaczek-Borkowska

Projekt graficzny / Graphic Design: Monika Wojtaszek-Dziadusz

Ilustracje / Illustrations: Agra-Art SA Dom Aukcyjny i Galeria, Archiwum Klasztoru OO. Karmelitów w Krakowie na Piasku (AKKr), Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK), Biblioteka Narodowa (BN), Fundacja Muzeum Wojciecha Weissa, Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku (MJP), Muzeum Krakowa (MK), Muzeum Lotnictwa Polskiego (MLP), Muzeum Narodowe w Krakowie (MNK), Muzeum Narodowe w Warszawie (MNW), Muzeum Regionalne w Siedlcach, Muzeum Śląskie, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Muzeum Zamkowe w Malborku, Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC), Salon Dzieł Sztuki Connaissanceur Kraków, Zamek Królewski na Wawelu – Państwowe Zbiory Sztuki
oraz / and: cottonbro / Pexels, Marcin Czechowicz, Mateusz Drożdż, Adam Gryczyński, Flavia Jacquier / Pexels, Andrzej Janikowski, Grzegorz Jeżowski, Tomasz Kalarus, Józef Korzeniowski, Rafał Korzeniowski, Janusz Kozina, Dariusz Krzyształowski, Marek Lasyk, Maciej Łabudzki, Jerzy Łobaza, Jadwiga Rubiś, Anna Stankiewicz, Kinga Tarasek, Scott Webb / Pexels, Krzysztof Wilczyński, Marcin Zdanowski

ISSN 0137-3129

© Muzeum Krakowa, Kraków, 2021

Wydawca / Publisher:

Muzeum Krakowa, Rynek Główny 35, 31-011 Kraków

www.muzeumkrakowa.pl

www.facebook.com/muzeumkrakowa

www.muzeumkrakowa.pl/krzysztoforzy-zeszyty-naukowe

Rocznik jest wpisany do prowadzonego przez MEiN Wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych z 21 grudnia 2021 r.: na liście nr 32489; unikatowy identyfikator czasopisma – 201305 / The annual is included on the updated list of scholarly journals and peer-reviewed proceedings from international conferences accredited by the Ministry of Education and Science published on 21 December 2021: item No. 32489 on the list; the journal's unique identifier is 201305

Pierwotną wersją czasopisma jest wersja papierowa / The periodical originally comes out in paper

Printed in Poland

Nakład: 200 egz. / An edition of 200 copies

Skład, przygotowanie do druku / Typesetting: Jacek Łucki

Druk / Print: System-Graf Drukarnia, Agencja Reklamowo-Wydawnicza Janusz Laskowski

Redaktor / Editor

Michał Niezabitowski

Rada Naukowa / Scientific Council

Zdzisław Noga – przewodniczący / President (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Antoni Bartosz (Muzeum Etnograficzne w Krakowie), Jacek Chrobaczyński (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Péter Farbaký (Budapesti Történeti Múzeum, Węgry), Jacek Gądecki (Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie), Jacek Górski (Muzeum Archeologiczne w Krakowie), Dariusz Kosiński (Uniwersytet Jagielloński), Piotr Krasny (Uniwersytet Jagielloński), Anna Niedźwiedz (Uniwersytet Jagielloński), Jacek Purchla (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie; Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie), Volker Rodekamp (Stadtgeschichtliches Museum Leipzig, RFN)

Komitet Redakcyjny / Editorial Committee

Marcin Baran, Monika Bednarek, Anna Biedrzycka, Ewa Gaczoł, Piotr Hapanowicz, Zdzisław Noga, Waław Passowicz, Jacek Salwiński, Joanna Strzyżewska, Andrzej Szoka, Maria Zientara, Jacek Zinkiewicz – sekretarz / secretary

Słownik encyklopedyczny muzeologii. Red. André Desvallées, François Mairesse. Redakcja naukowa wydania polskiego Dorota Folga-Januszewska. Przekład z języka francuskiego Katarzyna Bartkiewicz, współpraca Dorota Folga-Januszewska. Warszawa 2020, 876 s.

177

Informacje o autorze: dr, historyk, kustosz Muzeum Krakowa, <https://orcid.org/0000-0002-1033-0113>

Information about the author: PhD, historian, Curator at the Museum of Kraków, <https://orcid.org/0000-0002-1033-0113>

Słowa kluczowe: encyklopedyczne artykuły, słownik, francuska muzeologia, muzea, konteksty kultury, dziedzictwo kulturowe

Keyword: encyclopaedia articles, dictionary, French museology, museums, contexts of culture, cultural heritage

Słownik encyklopedyczny muzeologii to publikacja bezprecedensowa i długo oczekiwana na polskim rynku wydawnictwa podejmujących problematykę różnorodnych aspektów funkcjonowania współczesnego muzeum. Ukazał się jako 22. tom serii wydawniczej *Muzeologia*, wydawanej przez Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie we współpracy z Narodowym Instytutem Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów.

Publikacja w oryginale została przygotowana w języku francuskim i pojawiła się na polskim rynku dopiero po dekadzie od wydania oryginalnej wersji. Encyklopedyczny charakter wydawnictwa nie jest tutaj przypadkowy, bo jak wyjaśniają we wprowadzeniu redaktorzy i autorzy, istnieje silna zbieżność pomiędzy funkcjami encyklopedii i muzeum. „Encyklopedia jest bowiem symbolicznym zbiorem zagadnień przedstawionych w pewnym systematycznym porządku, mającym ukazać jego spójność, a muzeum, podobnie jak encyklopedia, pokazuje (aspekt zmysłowy) i wyjaśnia (aspekt intelektualny)”¹.

Liczące 876 stron polskie wydanie *Słownika* ułożone jest w porządku alfabetycznym i podzielone na dwie odrębne, czytelne i spójne części. Pierwszą z nich stanowi zestaw 21 rozbudowanych artykułów dotyczących różno-

rodnych zagadnień z zakresu muzealnictwa. Druga część to zestaw krótkich haseł – istotnych terminów z odsyłaczami do pierwszej części publikacji. W części słownikowej wydawnictwo zawiera ważne pojęcia z zakresu muzeologii, nie tylko dotyczące sfery wystawienniczej, ale i prawnej, społecznej oraz ekonomicznej. Na końcu zestawiono oddzielnie do każdego rozdziału bibliografię, tak jak ma to miejsce również w oryginalnej publikacji.

Prof. Dorota Folga-Januszewska, redaktor publikacji, pisze, że jednym z najważniejszych powodów przygotowania polskiej edycji tego wydawnictwa była potrzeba uporządkowania terminologii muzeologicznej. Wyzwaniem w toku prac nad polskojęzyczną wersją był przede wszystkim język oryginału, który charakteryzuje się własnymi regułami, tradycją, kontekstami, a w wielu specjalistycznych dziedzinach istnieją w nim słowa, które mają zupełnie inne znaczenie, niż ma to miejsce w wersji interpretowanego tekstu. Problem interpretacji znaczeń zestawionych zjawisk postanowiono rozwiązać na łamach wydawnictwa przez dodanie w pierwszej części *Słownika* przy każdym z omawianych haseł – oprócz tekstu francuskiego – także jego tłumaczenia na języki angielski, hiszpański, portugalski i niemiecki. W części słownikowej przy prezentowanych terminach zestawiono ich francuskie, hiszpańskie i angielskie odpowiedniki, czyli wybrano oficjalne języki Międzynarodowej Rady Muzeów (ICOM). Przyjęcie takiej strategii redakcji i translacji oryginalnego, tak gargantuicznego materiału, który ponadto zachowałby konteksty charakterystyczne dla oryginalnego języka, a jednocześnie był zrozumiały dla polskiego czytelnika, zwłaszcza pod kątem prezentacji różnych

¹ *Słownik encyklopedyczny muzeologii*. Red. André Desvallées, François Mairesse. Red. nauk. wyd. pol. Dorota Folga-Januszewska. Przeł. Katarzyna Bartkiewicz, współpr. Dorota Folga-Januszewska. Warszawa 2020, s. 11.

punktów widzenia dotyczących instytucji muzeum z perspektywy refleksji teoretycznej, aspektów *praxis* oraz prób konfrontacji licznych przemian współczesnego muzeum jako takiego, z pewnością stanowił duże wyzwanie dla osoby odpowiedzialnej za przekład. Warto dodać, że autorką tłumaczenia jest Katarzyna Bartkiewicz, która współpracowała z redaktorem naukowym wydawnictwa. W polskiej wersji słownika nastąpiła konieczna zmiana kolejności publikacji niektórych haseł ze względów porządkowo-leksykalnych. Mimo że idea przygotowania wydawnictwa opiera się na przedstawieniu ponadnarodowej, globalnej perspektywy, to do współpracy zaproszono specjalistów posługujących się wyłącznie językiem francuskim z Belgii, Francji, Kanady

i Szwajcarii. Twórcy publikacji zdają sobie sprawę, że ich praca nie wyczerpuje tematu, a *Słownik* nie stanowi wzorcowego i skończonego traktatu opisującego problematykę muzealną. Autorzy mają nadzieję, że stanie się inspiracją dla kolejnych zespołów specjalistów, posługujących się również innymi językami, do przedstawienia własnego spojrzenia na problematykę muzealnictwa i skodyfikowania jej istotnych obszarów badawczych. Jak zaznaczają autorzy, jednym z kluczowych argumentów przemawiających za wyborem języka francuskiego do przygotowania publikacji miał być wyraz uznania dla starań dotyczących utworzenia nowej dyscypliny zajmującej się muzeami, podejmowanych właśnie przez francuskich badaczy, zwłaszcza Georges'a Riviere'a i Hugues'a de Varnine'a.

Aby uniknąć zarzutu o francuskojęzyczne monopolizowanie muzeologii czy tworzenie jej narodowego odłamu, autorzy w swoich rozważaniach powołują się również na ustalenia międzynarodowego dyskursu muzealnego nie tylko z kręgu anglosaskiego. Zrozumiałe jest jednak, że w tego typu publikacji najczęściej muzeolodzy sięgają po prace badaczy francuskojęzycznych. Autorzy starają się też dostrzegać dorobek muzeologów z Europy Wschodniej czy Środkowej. Szkoda jednak, że te inklinacje kończą się na zaledwie kilku autorach z naszego kraju (Wojciech Gluziński, Krzysztof Pomian, Jerzy Świecimski²), co jak wiemy, w chwili wydania oryginalnej wersji książki w 2011 roku wiązało się nie tyle z problemem dostępu do przekładu polskich wydawnictw muzeologicznych, co przede wszystkim z brakiem wówczas systematycznie publikowanych krajowych monograficznych opracowań. Dopiero w ostatniej dekadzie obserwowany jest znaczący wzrost krajowych badań, a co za tym idzie – publikacji, które mają duży wpływ na kształt debaty dotyczącej oblicza współczesnego muzeum.

Każdy z artykułów w pierwszej części złożony jest z kilku wyróżnionych wizualnie elementów. Przedstawienie dziejów, rozwoju, współczesnego spojrzenia na problemy muzeum oraz różnorodnych spojrzeń dotyczących obszaru muzealnego przeplatane jest graficznymi, szarymi wyróżnikami z lapidarnymi wyjaśnieniami omawianych terminów. Szkoda jednak, że przy tego typu olbrzymim edytorskim przedsięwzięciu nie pojawiły się fotografie, co mogłoby stanowić cenne uzupełnienie, zwłaszcza tekstów prezentujących ewolucję francuskich przykładów muzealnej architektury, problematyki kolekcji czy kierunków rozwoju ekspozycji. Ilustracje stanowią ważne uzupełnienie wielkiego oświeceniowego przedsięwzięcia – *Encyklopedii* Denisa Diderota, na który powołują się we *Wprowadzeniu* do słownika André Desvallées, François Mairesse i Bernard Deloche. Określając zakres swojej imponującej pracy, wskazują, że interesuje ich przede wszystkim namysł teoretyczny i krytyczny dotyczący szeroko pojmowanej działalności muzealnej. Istotna staje się tu refleksja na temat praktycznych aspektów działalności z jej najważniejszymi zadaniami. W swoich rozważaniach autorzy powołują się na jeden z modeli opracowany w Akademii Reinwardta w Amsterdamie, prowadzącej od lat osiemdziesiątych XX wieku studia muzeologiczne, gdzie wyróżniono trzy prymarne funkcje

² W bibliografii wyróżniono jedynie publikacje polskich autorów, które ukazały się w języku angielskim (Gluziński Wojciech: [tekst bez tytułu w rozdziale *Comments and views on basic papers presented in ISS No. 8*]. „ICOFOM Study Series” 1985, No. 9, pp. 33–40; Świecimski Jerzy: *Museum Exhibitions as an Object of Theoretical Investigation*. „Museological News” 1987, No. 10, pp. 211–217) lub francuskim (Pomian Krzysztof: *Collectionneurs, amateurs et curieux: Paris, Venise, XVI–XVIIIe siècle*. Paris 1987). Jedyną wymienioną w bibliografii polską publikacją jest: Świecimski Jerzy: *Muzea i wystawy muzealne*. T. 2. *Zarys typologii porównawczej i historycznej*. Kraków 1995 – książka zawiera streszczenie w języku angielskim. Ponadto uwzględniono klasyczną pracę Bronisława Malinowskiego *Naukowa teoria kultury*, przetłumaczoną na język francuski (Malinowski Bronislaw: *Une théorie scientifique de la culture et autres essais*. Trad. de l'anglais par Pierre Clinquart. Paris 1968).

muzeum: przechowywanie, badania naukowe i komunikację (rozumianą jaką edukację i udostępnianie zbiorów), dodając do nich jeszcze dwie istotne, najnowsze, a mianowicie funkcję medialną oraz zarządzanie³.

Przedmiotem analiz François Mairesse'a (autor i współautor 10 artykułów, współautor tekstu wprowadzającego), mających niezwykle syntetyczny charakter, stają się zjawiska muzealizacji, muzeologia jako nauka, wreszcie ewolucja definicji muzeum jako takiego, ale i kwestie dotyczące zarządzania. Autor, przywołując liczne historyczne i współczesne terminy charakteryzujące rolę tej instytucji, skupia się na analizie rozwoju oraz przeobrażeń jej najważniejszych zadań. Jak dostrzega muzeolog, posiłkując się myślą amerykańskiej badaczki Judith Spielbauer, zmiany społeczno-polityczne oraz oczekiwania zwiedzających sprawiają, że już w definicjach ukutych przed laty muzeum charakteryzuje się jako „proces, a nie jako cel”⁴. Niezwykle istotna w poszerzeniu pojęcia staje się ponadto szeroko rozumiana idea rozwoju. Co ciekawe, w wielu przytoczonych i stworzonych niezależnie terminach oprócz roli kolekcji i jej konserwacji wspomina się o takich zjawiskach, jak doświadczenie zwiedzających, kwestie komercyjne, rozwój gospodarczy i zaangażowanie społeczne. Wydaje się, że obecnie to właśnie te elementy stają się prymarne, jeśli chodzi o kwestie identyfikacji i rozpoznawalności marki muzeum wśród publiczności. Muzeolog dostrzega, że współczesne muzeum i jego rozwój są ściśle powiązane z rolą turystyki, co sprawia, że ważniejsza staje się sama architektura, zasady *edutainment*, a wśród priorytetów wymienia się zewnętrzne postrzeganie placówki. Do czynników, które znacząco wpłynęły na ewolucję muzeów w ostatnich latach, badacz z Sorbony zalicza przede wszystkim rozwój technik cyfrowych.

Perspektywa dekady, jaka minęła od wydania oryginalnej wersji publikacji, sprawiła, że niektóre opisywane zjawiska charakteryzowane jako „przedsięwzięcia eksperymentalne”, jak choćby wspomniane narzędzia cyfrowe czy muzea wirtualne, dzisiaj stały się już powszechne. Pozostaje mieć nadzieję, że zwłaszcza w kontekście dalszego rozwoju muzeów zostaną one szerzej omówione w kolejnej edycji francuskojęzycznej publikacji, która, jak czytamy we wstępie, ma ukazać się już w najbliższym czasie. Być może w nowej edycji pojawi się fragment dotyczący publiczności o szczególnym potrzebach (osoby niewidome lub niedowidzące, niepełnosprawni, osoby ze spektrum autyzmu) czy uwagi o performatywnych aspektach postrzegania przestrzeni muzeum.

Mairesse analizuje przyczyny zjawiska oddalania się instytucji od swojej prymarnej, jak się wydawało nie tylko w XIX wieku, funkcji, jaką były badania naukowe, ale i od roli edukacyjnej, ważnej w kolejnym stuleciu, i zauważa, że obecne czasy w przestrzeniach muzealnych charakteryzują się dominacją aktywności związanych z rozrywką („widowiska”), którymi rządzą zasady ekonomiczne. Nic dziwnego, że wielu muzeologów uważa, że charakteryzując współczesną definicję muzeum, uwzględniającą współczesne konteksty, nie należy już używać przymiotnika niedochodowy (*non profit*), ponieważ, jak dowodzi badacz, komercyjny charakter wielu działań muzealnych, począwszy od działalności muzealnych sklepików, restauracji, a skończywszy na

pozyskiwaniu środków zewnętrznych, staje się dzisiaj codziennością wielu placówek.

Po lekturze zwłaszcza części artykułów encyklopedycznych możemy stwierdzić, że istotnym celem publikacji jest nie tylko próba uporządkowania nazewnictwa związanego z muzeologią, ale i zaproszenie czytelników do polemiki dotyczącej kierunków, w których zmierza i dalej podążać będzie muzeum przyszłości. Profetyczna troska pojawia się niezwykle często w wielu konstatacjach oraz retorycznych pytaniach autorstwa Mairesse'a. Jak się okazuje, po dekadzie od wydania wersji oryginalnej również w polskiej rzeczywistości muzealnej wiele prognoz francuskiego muzeologa, dotyczących chociażby polityki zarządzania zbiorami, o której autor pisze w kontekście zjawiska muzealizacji, staje się niezmiernie aktualnych. Znacząco, ale i dyskusyjnie wybrzmiewają pojęcia „doskonalenia kolekcji” i „odpowiedzialnej kolekcji”. Autor przypomina, że zasada zbywalności zbiorów została przyjęta w niektórych krajach, takich jak Wielka Brytania, Holandia, Dania i Stany Zjednoczone. Szkoda, że w tej dyskusji nie pojawiły się odnośniki do analogicznych zagadnień poruszanych w innej francuskojęzycznej głośnej publikacji – manifestie autorstwa Jeana Claira, dostępnej również w polskim tłumaczeniu (w bibliografii dwóch rozdziałów poświęconych instytucji muzeum i badaniom naukowym uwzględniono francuską wersję książki *Malaise dans les musées*, która ukazała się w 2007 roku)⁵. Przypomnę, że praca Claira ukazała się na polskim rynku w 2009 roku pod tytułem *Kryzys muzeów. Globalizacja kultury* i stanowiła inspirację do wielu gorących debat dotyczących nie tylko stanu instytucji muzealnych na przykładzie Luwru, ale i generalnie – kondycji współczesnej kultury w obliczu przemian globalizacyjnych. Clair, sam mający bogate zawodowe doświadczenie muzealne, zadaje pytania, jakie powinny być obecnie najważniejsze zadania muzeów i dla kogo powinny być one powołane. Wieloletni dyrektor Muzeum Picassa w Paryżu zastanawia się w sposób niezwykle emocjonalny również nad tym, o czym pisze Mairesse, czyli nad kwestią legitymizacji zbywalności eksponatów. Clair krytykuje ówczesny pomysł francuskiego Ministerstwa Gospodarki, aby w ramach aktywizacji dziedzictwa niematerialnego podzielić muzealia na dwie grupy: niezbywalne skarby narodowe i obiekty, które mogłyby zostać poddane procesowi wymiany lub sprzedaży. Jest on wyraźnie przeciwny tej idei, którą uważa za niebezpieczną i niezgodną z obowiązującą, opracowaną przez ICOM definicją pojęcia kolekcji. Autor *Kryzysu muzeów* dostrzega, że trudno jest stworzyć obiektywne i stałe przesłanki dotyczące zbywalności obiektów muzealnych, a przecież mimo wielu przemian związanych z zadaniami muzeum tworzenie kolekcji muzealnej to jednak wciąż bezustanny proces poszukiwania i gromadzenia coraz to nowych zbiorów.

³ Słownik encyklopedyczny..., s. 18–19.

⁴ *Ibidem*, s. 384; Spielbauer Judith: *Museums and Museology: a Means to Active Integrative Preservation*. „ICOFOM Study Series” 1987, No. 12, pp. 271–277.

⁵ Clair Jean: *Malaise dans les musées*. Paris 2007.

Mairesse wspomina o odpowiedzialnej kolekcji, natomiast nie wymienia kryteriów, według których można zbierać muzealia. Z pewnością mająca pewne zalety dokumentacji obiektów cyfryzacja nie jest tutaj rozwiązaniem, bo jak sam zauważa, tego typu materiał „nie jest idealnym wyjściem, jest on bardzo nietrwały (nawet bardziej kruchy niż fragment starej ceramiki!) i wymaga skomplikowanych i kosztownych sposobów zabezpieczenia”⁶.

Nie sposób przywołać wszystkie cenne uwagi i spostrzeżenia badawcze zaproponowane przez francuskojęzycznych badaczy. Z pewnością wiele z nich może stać się inspiracją dla polskich muzeologów choćby w podejmowaniu analiz przestrzeni i działań muzealnych, ale i dla kuratorów przygotowujących scenariusze wystaw, edukatorów oraz personelu zarządzającego. Szczególnie istotne dla krajowych rozważań mogą być spostrzeżenia dotyczące rozbioru wystawy i jej języka. Poszukując kluczy interpretacyjnych ekspozycji, można uwzględnić zaproponowane przez badaczy sposoby dotyczące m.in. analizy czterech typów języka wystawy, a mianowicie roli języka estetycznego, dydaktycznego, teatralnego i skojarzeniowego.

Wśród wielu nowych propozycji warto również przywołać tropy autorstwa Raymonda Montpetita dotyczące zjawiska mediacji, które są szczególnie aktualne w kontekście społecznej odpowiedzialności ekspozycji, edukacji muzealnej czy wszelkich działań dotyczących zaangażowania publiczności. Według Montpetita, uznanego eksperta w dziedzinie muzealnictwa i konserwacji zbiorów, mediacja rozumiana jest w muzeum jako działania, których celem ma być zbliżenie publiczności do oferowanych przez nie propozycji. Termin mediacja, wywodzący się ze studiów na kulturą i mediami, Montpetit proponuje aplikować do badań muzeologicznych. W przestrzeni ekspozycyjnej terminem tym badacz określa aktywności realizowane „w kontekście muzealnym w celu nawiązania relacji między tym, co wystawione, a znaczeniem, jakie mogą nieść obiekty czy miejsca o szczególnym znaczeniu dla kultury”⁷. Montpetit wskazuje na cztery elementy, które w procesie analiz muzeologicznych wymagają wykorzystania mediacji. Są to: muzeum, sama wystawa, oferowane przez nią dodatkowe atrakcje oraz sami zwiedzający, którzy „wykorzystują treści przekazywane w indywidualnym doświadczeniu”. W publikacji w części słownikowej pojawia się ponadto tłumaczenie pojęcia mediator, którym określa się jedną z obecnych profesji muzealnych. Do niedawna jeszcze tego typu zadania wykonywane były przynajmniej częściowo przez animatora edukatora lub przewodnika.

W języku angielskim pojawił się już termin *education and visitor services officer*, charakteryzujący kompetencje zawodowe wyrosłe z połączenia przewodnika, edukatora i właśnie mediatora. Według definicji w części słownikowej osoba

ta odpowiada nie tylko za działania adresowane do zwiedzających, ale i dokonuje oceny programów edukacyjnych oraz pracuje nad działaniami badającymi potrzeby i oczekiwania różnych grup odbiorców i informuje o nich osoby zaangażowane w projekt wystawy. Perspektywa przyszłości zawodów muzealnych i ich ewolucji również zajmuje sporo miejsca na łamach omawianej książki. Autorzy zwracają uwagę na przeniesienie wielu działań na pracowników pozamuzealnych i wyspecjalizowane usługi zewnętrzne, zwłaszcza przy realizacji ekspozycji, ale i w zakresie konserwacji muzealiów, procesów informatyzacji czy dokumentowania kolekcji. Jak dodają, w instytucjach publicznych wiele aspektów działalności muzealnej staje się coraz częściej przedmiotem procedur przetargowych. Zmianie ulegać będą dalej również obowiązki opiekunów zbiorów. Serge Chaumier i Mairesse zadają nawet retoryczne pytanie, czy rosnąca rola zewnętrznych menedżerów, edukatorów oraz innych pozamuzealnych specjalistów może stanowić zagrożenie dla kluczowych do tej pory obowiązków kustosa muzealnego. Co ciekawe, naukowcy zauważają ponadto, niejako w kontrze do wielu podręczników zarządzania, że nadmierna profesjonalizacja instytucji nie zawsze „stoi u podstaw jej sukcesu”. Wśród prognoz muzeologów wymieniają również konieczność szerszej, interdyscyplinarnej edukacji muzeologów oraz proponowanie nowych kierunków kształcenia przyszłych kadr. Warty odnotowania jest podany przykład cybermuzeologii jako kierunku studiów istniejącego już choćby na kanadyjskich uczelniach. Badacze konstatują też, że wśród istotnych przyszłych tendencji w działalności muzealnej w najbliższych latach będzie dalej rosło znaczenie informatyki, zarządzania, a także dziedzin odpowiedzialnych za kontakty z publicznością i profesji z nimi powiązanych.

W wydawnictwie wyjaśniono również postrzeganie dziedzictwa kulturowego z perspektywy francuskiej i anglojęzycznej, gdzie sporo uwagi poświęcono już wówczas zagadnieniu dziedzictwa niematerialnego.

Autorzy w bibliografii wymieniają teksty Niny Simon, jednak w trakcie lektury nie znajdziemy odnośników do jej najważniejszej koncepcji, przedstawionej w książce *Muzeum partycypacyjne*, która od samego początku dostępna była w wersji online już rok przed ukazaniem się francuskiej wersji słownika⁸. Z licznych obserwacji wynika, że pojęcie partycypacji w odniesieniu nie tylko do działań muzealnych, ale szeroko rozumianych przestrzeni kultury jest od wielu lat nadużywane czy wręcz słycajne do samego uczestnictwa w ofercie kulturalnej, dlatego wydaje się, że sama definicja zjawiska w odniesieniu do muzeów powinna pojawić się w części słownikowej z charakterystyką typów projektów zaproponowanych przez amerykańską badaczkę. Z kolei niektóre hasła zawarte w drugiej części książki wymagałyby jednak rozwinięcia i doprecyzowania. Pierwszym przykładem jest zdawkowa definicja kulturoznawstwa, gdzie podano jedynie, że termin używany jest głównie w krajach rosyjskojęzycznych. Powinny pojawić się tu również odnośniki do anglojęzycznego terminu *cultural studies*, czyli studiów kulturowych i ich podstaw ukształtowanych w Wielkiej Brytanii, ale rozwijanych w szkołach niemieckich, amerykańskich czy

⁶ *Słownik encyklopedyczny...*, s. 273.

⁷ *Ibidem*, s. 229.

⁸ Simon Nina: *Participatory Museum*. Santa Cruz 2010 [online]. [dostęp 5 września 2021]. Dostępny w internecie: <http://www.participatorymuseum.org/read/>.

francuskich (gdzie narodziła się przecież myśl Rolanda Barthesa). Ta stosunkowo młoda, lecz mająca niezwykle interdyscyplinarny charakter dyscyplina ma również silne tradycje w naszym kraju i dość często zdarza się, że badacze zajmujący się studiami kulturowymi snują refleksje nad współczesnymi muzeami, ich rolą w przestrzeni kultury masowej, oddziaływaniem wizualnym i estetycznym, wreszcie – zachowaniami publiczności.

W części słownikowej przy niemieckojęzycznym terminie *Landesmuseum* pojawia się jedynie jego tłumaczenie na język hiszpański. W nowej edycji *Słownika* z pewnością powinno pojawić się hasło dotyczące aktywności spajających przestrzeń muzealną z zasadami przyjaznego środowiska i ideą zrównoważonego rozwoju. Wydaje się to zasadne choćby z racji poruszania tej tematyki na konferencji ICOM w Kioto, gdzie uczestnicy w większości poparli rezolucję w sprawie zrównoważonego rozwoju i wdrażania Agendy 2030 (*Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development*).

Konkludując, po zapoznaniu się z tym obszernym materiałem można stwierdzić, że współczesne muzea z racji niezwykle dynamicznych zmian społeczno-kulturowych oprócz swoich prymarnych funkcji stały się specyficznymi przedsięwzięciami oferującymi szereg usług związanych z edukacją, rozrywką i konsumpcją. Na stronach wydawnictwa wielokrotnie wspomina się o nowych koncepcjach funkcjonowania muzeów, prezentowanym przez nie dziedzictwie kulturowym, mediacji, ekonomii. Co ciekawe, nie znajdziemy w nim refleksji poświęconej przestrzeni oddziaływania estetycznego muzeum.

Zebrane w książce podwaliny problematyki i kierunków muzeologii z pewnością skłonią kolejnych badaczy do dalszych studiów w tej dyscyplinie, ale mogą też stanowić istotny dowód niebagatelnej roli muzeów we współczesnej kulturze. Teoria muzeów staje się zatem niezbędną przestrzenią badawczą, skupiającą się na holistycznym spojrzeniu, z całym szeregiem interdyscyplinarnych narzędzi do badania współczesnego fenomenu instytucji.

Słownik encyklopedyczny muzeologii to lektura obowiązkowa nie tylko dla muzealników, badaczy przestrzeni ekspozycyjnej i uczestników (a może raczej użytkowników?) współczesnej oferty kulturalnej. Przede wszystkim jednak można go potraktować jako rodzaj podręcznika dla studentów muzeologii, ochrony dziedzictwa kulturowego, ale i tych, którzy poszukują tropów do przygotowania własnej (re)definicji współczesnego muzeum. Pozostaje mieć nadzieję, że lektura analizowanej publikacji wkrótce zainspiruje również polskich badaczy i muzealników do przygotowania własnej wersji słownika.

Bibliografia

- Gluziński Wojciech: [tekst bez tytułu w rozdziale *Comments and views on basic papers presented in ISS No. 8*]. „ICOFOM Study Series” 1985, No. 9, pp. 33–40
- Malinowski Bronislaw: *Une théorie scientifique de la culture et autres essais*. Trad. de l’anglais par Pierre Clinquart. Paris 1968
- Pomian Krzysztof: *Collectionneurs, amateurs et curieux: Paris, Venise, XVIe–XVIIIe siècle*. Paris 1987
- Simon Nina: *Participatory Museum*. Santa Cruz 2010 [online]. [dostęp 5 września 2021]. Dostępny w internecie: <http://www.participatorymuseum.org/read/>
- Słownik encyklopedyczny muzeologii*. Red. André Desvallées, François Mairesse. Red. nauk. wyd. pol. Dorota Folga-Januszewska. Przekł. Katarzyna Bartkiewicz, współpr. Dorota Folga-Januszewska. Warszawa 2020
- Spielbauer Judith: *Museums and Museology: a Means to Active Integrative Preservation*. „ICOFOM Study Series” 1987, No. 12, pp. 271–277
- Świecinski Jerzy: *Museum Exhibitions as an Object of Theoretical Investigation*. „Museological News” 1987, No. 10, pp. 211–217
- Świecinski Jerzy: *Muzea i wystawy muzealne*. T. 2. *Zarys typologii porównawczej i historycznej*. Kraków 1995